

UOT: 338.48

Məmməd SADIQOV

*Azərbaycan Turizm və Menecment Universiteti, c.ü.f.d., dos.
mammad.sadigov@atmu.edu.az*

**Azərbaycanda kanyon turizm növünün inkişaf etdirilməsinin
məqsəda uyğunluğu**

Expediency of development canyon tourism in Azerbaijan

Целесообразность развития каньонного туризма в Азербайджане

Xülasə: Turizm sənayesində bir-birindən kəskin fərqlənən çoxsaylı turizm növləri fəaliyyət göstərir. Ən yeni və cavan turizm növü sayılan kanyon turizmi də öz əzəməti, cəlbediciliyi və füsunkarlığı baxımından diqqəti daha çox cəlb etməkdədir.

Azərbaycanda Kanyon turizmi ilə məşğul olan mütəxəsislər demək olar ki yox dərəcəsinədir. Sadıqov M.O-nun bu məqaləsi Azərbaycan üçün demək olar ki, prioritetliyi ilə yanaşı həm də başlanğıc addımıdır. Fikrimizcə bu addımlar Azərbaycan turizm sənayesinin perspektiv layihələrini daha qabarıq zirvəyə qaldırmaqda kömək edəcəkdir.

Açar sözlər: Turizm, rekreasiya ehtiyatları, turizm növləri, alpinizm, kanyon turizm, eko-tourism.

Abstract: There are so many completely different tourism types in the industry. The newest and most recent type is the canyon tourism which draws attention in terms of its majesty, attractiveness and charm.

There are roughly no specialists who work in the Canyon Tourism field of Azerbaijan. M.O. Sadigov's this article can be called as an initial step for Azerbaijan alongside its priority. In our opinion these steps will help to elevate prospect projects of Azerbaijan Tourism Industry to the top.

Keywords: Tourism, recreation resources, types of tourism, mountaineering, canyon tourism, ecotourism.

Резюме: В индустрии туризма существует множество видов туризма, которые сильно отличаются друг от друга. Туризм каньона-самый новый и самый молодой, также привлекает внимание с точки зрения его величия, привлекательности и очарования.

Специалистов по каньонному туризму в Азербайджане практически не существует. Эта статья М.О.Садыхова почти как приоритет для Азербайджана шаг новичка. По нашему мнению, эти шаги помогут поднять перспективные проекты индустрии туризма Азербайджана на вершину.

Ключевые слова: Туризм, рекреационные ресурсы, виды туризма, альпинизм, каньон туризм, экотуризм.

Turizm sənayesində onlarla turizm növləri fəaliyyət göstərir. Dağlıq ərazi ilə bağlı dağa dırmanma, alpinizm, hadisə təhlükəli turizmi və s. inkişaf etdirilir. Bununla yanaşı məkan baxımından elə ərazilər vardır ki, hazırda turizmin bir neçə növü kor-təbii inkişaf etdirilir. Məsələn olaraq qonşu Gürcüstan respublikasının tabeliyində olan Tsalqa (Zalyə Barmaqsız) inzibati rayonun ərazisində, Tbilisi şəhərinin 80 km-də, Gürcüstan azərbaycanlılarının ən sıx məskunlaşdığı Marneuli şəhərinin 87 km-də və Qara dənizin Gürcüstana aid kompleks turizm-rekreasiya və sanatoriya-kurort müəssisələrindən 300-450 km məsafədə yerləşən "Tsalqa" adlı ərazini göstərmək olar.

Tsalqa turizm istirahət ərazisi 5 ilə yaxındır yerli sakinlər və qonşu rayonların əhalisi tərəfindən istifadə olunur. Lakin bu mənzərəli "kanyon"da (sıldırım yamaqlı dar) turizm növünün əks-sədəsi nəyin ki, bütün Gürcüstan eləcə də bəzi qonşu ölkələrdən gəlir.

Biz iyul-avqust aylarında Gürcüstanın Qara dəniz və adı gedən Tsalqa kanyon-turizm ərazisində olduqda bizi ərazinin ekoturizm və turizm rekreasiya ehtiyatlarının rəngarəngliyi, sırf yabanı turizm amilləri, ərazinin təbii şəraiti və iqlim ünsürləri, relyefin parçalanması ilə yanaşı dəniz səviyyəsindən 1350-1800 m yüksəklikdə Landşaft ekzotikliyi və iqlim komfortluğu valeh etdi.

Məlumdur ki, Azərbaycan Gürcüstanın əraziləri təbii cəhətdən müəyyən oxşarıqlara malikdir. Nisbətən iqlim fərqliliyini nəzərə almasaq burada eyni relyef və landşaft ehtiyatları eynilik təşkil edir. Bu baxımdan Böyük Qafqazın istər Gürcüstan və istərsə də Azərbaycan ərazilərində çoxsaylı müxtəlif tipli və çay-dərə formalı kanyonlar diqqəti cəlb edir.

Azərbaycan üçün daha maraqlı olan kanyonlar öz təbiəti, rəngarəngliyi estetik məziyyətləri ilə diqqəti cəlb edir. Burada Böyük və Kiçik Qafqazın yamaclarından axan bəzi çayların dərələri hidroloji və tektoniki amillərin təsiri altında qalın süxur massivlərini yararaq, nadir gözəlliyə malik sıldırım divarları olan dar kanyonlar yaratmışdır. Bu kanyonları Azərbaycanın geoloji irsinə daxil edib, inkişaf etdirilməsi məqsəda uyğun zəruri olan kanyon turizminin bir növü kimi də dəyərləndirmək olar.

Kanyonlarda təbii müxtəlifliyin turistlər üçün cəlbedici olmasına və estetik komfortluğuna üstünlük verir. Burada təbii və antropogen landşaftlar və onun xüsusiyyətlərində mənzərəli təbii abidələri estetik zövqü oxşayan mühit, dağ və çay dərələrinin təbii yolla əmələ gətirdiyi müxtəlif formalı və ölçülü landşaftın uyğunlaşması əsas götürülür.

Xəzərin sahiləni ovalıq hissəsində turizm ehtiyatlarına isə abraziyon relyef formaları, dənizsahili meşə və çəmənlik landşaftları, narın qumlu çimərlikləri, dəniz suyunun mövsüm dövründə temperaturu, su hövzələrinin fauna, flora zənginliyi, iqlim komfortluğu aid edilir. Dağ ekosistemlərinə daxil olan əsas komponentlərə təbiət abidələri, ekzotik landşaft, meşə və çəmənlik əraziləri aiddir.

AMEA müxbir üzvü T.Kəngərliyin məlumatına əsasən hazırda Azərbaycan ərazisində 7-8 məşhur kanyon vardır. Bu kanyonlarda istirahət etmə, ətrafında düşərgə salma və turizm rekreasiya baxımından insanların sağlamlığının bərpa edilməsi XX əsrin ortalarından fəaliyyətə başlamışdır. Şübhəsiz ki, Azərbaycanda olan kanyonların sayı daha çoxdur. Lakin turizm baxımından onların tədqiq edilməsi və qiymətləndirilməsində fəaliyyətdə olanlar daha çox diqqəti cəlb etməkdədir.

T.Kəngərliyin tədqiqatı və bizim elmi-turistik araşdırmalardan sonra bu qənaətə gəlmək olar ki, bu kanyonlar öz cəlbediciliyi, təbii mənzərəsi və rəngarəngliyi bir-birindən müəyyən qədər fərqlənir. Aşağıda onların bəzilərinin əsas xüsusiyyətləri şərh olunur.

Şəkil 1. Təngi kanyonu

müyyətlə malik olmuşdur.

1. Təngəaltı kanyonu
Azərbaycanın şimal şərqində yan silsiləni təşkil edən malm-neokom yaşlı əhəngdaşlarını kəsib keçən Vəlvələ çayın yaratdığı təbiət abidəsidir. Dərənin eni 50 m, uzunluğu 500 m, meşə ilə əhatələnmiş hündürlüyü isə 1500 m-dən çoxdur. Vəlvələ çayın hövzəsində yerləşən bir qrup dağ kəndlərini Xəzəryanı ovalıqla birləşdirən yeganə keçid rolu oynayan bu kanyon estetik məziyyətləri ilə yanaşı bütün dövrlərdə hərbi strateji əhə

2. Qudyalçay kanyonu Böyük Qafqazın şimal-şərq yamacında, eyniadlı çayın orta axarında yerləşir. Burada kanyon dik yamaqların hündürlüyü 1000 m-dən çox olan dərindən dərinə malikdir. Onun Yan silsilədən ayırdığı Qızılqaya massivi Cənub-Şərqi Qafqazın təbiətinin bu guşasına təkrarsız əzəmət və zövq verən müxtəlif rəngli marmarlaşmış malm-neokom yaşlı olub laylı əhəngdaşlarından təşkil olunmuşdur

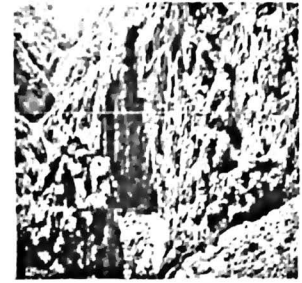

Şəkil 2. Qudyalçay kanyonu. Qırzdəhnə sahəsi.

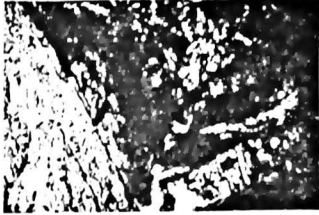
[1]. Kanyon iki hissədən ibarətdir. Onun uzunluğu 8-10 km Qırzdəhnə hissəsi ekzotik "Mınarə" adlı qayadan başlayaraq çay axarının əksinə, cənub-şərq istiqamətində Qudyalçayının sağ qolu Ağçayla qovuşduğu yerədək uzanır. Burada kanyonun dibi boyu inşa edilmiş Quba-Xinalıq yolu boyu yamaqlar qalın meşə massivi ilə örtülmüş, orta hissədə isə Alp çəmənliklərinə füsunkar mənzərə açan dairəvi şəkilli geniş Qırzdəhnə çökməliyi yerləşir.

Kanyonun Qızılqaya əhəngdaşı massivinin silsirdim yamaqları arası ilə 5 km uzanan yuxarı Qırz hissəsi praktiki olaraq antropogen təsirlərə məruz qalmadığından ecazkar əzəmətini qoruyub saxlaya bilməmişdir.

Qaraçay kanyonu Qudyalçay kanyonundan 30 km cənub-şərqdə yerləşir və ölçülərinə görə ondan geri qalsa da insan əli dəyməmiş kiçik ada formasında ilkin təbii xüsusiyyətlərini hələ də saxlamaqdadır. Bu kanyonda marmarlaşmış əhəngdaşları massivində əmələ gəlmişdir. Geomorfoloji baxımdan kanyon Cərəkə-Cəngizur ön silsiləsini onun ensiz hissəsində kəsib keçərək 7 km məsafədə uzanır və dirsəkvari şəklində əyilmiş formaya malikdir. Kanyonun ən cazibədar və turisti cəlb etmə funksiyalarından biri burada dağ kəndlərinə və şimal-şərq Qafqaz aşırımlarına aparan keçid məntəqəsini qorumaq məqsədilə inşa edilmiş orta əsrlərə aid xarabalıqların olmasıdır.

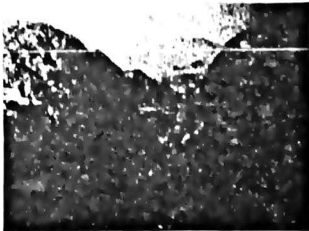
Şəkil 3. Girdimançay kanyonu.

Şəkil 4. Qaraçay kanyonu.
Panorama. Xəzəryanı ovalıq tərəfdən
kanyona giriş.

dini düşməndən qoruyan təbii sədd rolu oynaması olmuşdur.

Bela ki, dərənin yalnız dik şimal yamacından çətin keçilən çığır (onun izlərini indi də görmək olur) olmuşdur ki, o da kanyonun girişi ilə birlikdə ciddi şəkildə qorunarmış. Bu vəziyyət yalnız XX əsrin əvvəllərində dəyişmişdir; belə ki, at-araba və sonradan avtomobil nəqliyyatına yol salmaq üçün kanyonun sıldırım cənub yamacında parlayış üsulu ilə, yol-iz salmaq. Bu metod Azərbaycanda yol tikintisinin özünəməxsus abidə sayılan ensiz karniz açılmışdır. Bu ərazilər daxili turist və qonaqları XX əsrin 60-70-ci illərindən etibarən cəlb etməyə başlamışdır. Hazırda müəyyən abadlıq işlərinin və yol nəqliyyat infrastrukturunun yaradılması nəticəsində hələlik ki, xarici turistləri cəlb edə bilmir.

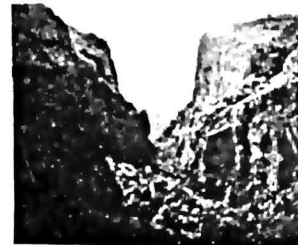

Şəkil 5. Qaraçay kanyonu.
Panorama. Cənubdan görünüş.

çökəkliyinin bütün sularını özündən keçirir Hələki bu kanyon turizm işçiləri və müttəxisslərinin və gəlmə turistlərin diqqət mərkəzindən çox-çox uzaqlardadır.

Qarqarçay kanyonu Kiçik Qafqazın şərqi yamacında eyni adlı çayın dərəsində formalaşmışdır. Hazırda Azərbaycanın erməni işğalı altında qalmış çoxsaylı geoloji, hidroloji obyektlərindən biridir. Eyniadlı çayın orta axarında yerləşən kanyon cənub-şərqdən şimal-qərb istiqamətində uzanan Qarabağ silsiləsini Üst Yura əhəngdaşlarından təşkil olunmuş Şuşa platformasını kəsib keçir. Uzunluğu 5 km-dən çoxdur. Bu ərazilərdə ekoturizm ehtiyatlarının potensialı çox genişdir. Əfsuslar olsun ki, ərazi erməni işğalı altındadır.

Qeyd etmək lazımdır ki, adları çəkilən dağ və çay dərələrindəki kanyonlarla yanaşı Naxçıvan MR ərazisində də bu tip kanyonlar vardır. Respublikanın ərazisindəki kanyonları fiziki-coğrafi, geoloji-geomorfoloji və hidroloji baxımdan tədqiq etmək ümumi Azərbaycan kanyon və Turizm, təbiət obyektləri və irsi abidələrin haqqında çox ətraflı materiallar əldə etmək olar. Bu təbiət, tarixi, geomorfoloji və hidroloji abidələr ölkəmizə turistik səfərə çıxan insanlar üçün bir vizual baxış mənbəsidir. Onlar ölkəmizin tarixi, coğrafiyası, relyef və iqlimi haqqında yığcam tanışlıq məlumatı əldə edəcəklər. Alimlər və müttəxisslər isə konkret kanyon turizmini inkişaf etdirmək və respublika turizm kataloquna daxil edərək, bir sıra yeni tur marşrutların açılmasına zəmin yaradacaqdır. Yaxın gələcəkdə Azərbaycan turizm sənayesinin inkişafında zəruri sayıla bilər.

Şəkil 7. Qarqarçay kanyonu

Məlumdur ki, istər xarici və istərsə də daxili turistləri birmənalı olaraq ölkəmizin ərazisinin coğrafi mövqeyi, onun dərən dərələri, dərələrdə formalaşan biri digərindən fərqlənən müxtəlif rəngli qiymətli süxur laylarından təşkil olunmuş kanyonların və yarpaqlı qayaların bir-birini əvəz etməsi, ərazilərin bu kompleks fiziki-coğrafi xüsusiyyətləri turistlərin cəlb ediciyi daha da artırmış olur.

Odur ki, ölkəmizin ərazisində olan kanyonların inkişafı üçün əsaslı turizm infrastrukturunu, nəqliyyat yolları və gələcəyə obyektləri və s.

təşkil edilməlidir. Respublikanın bu tip turizm növlərinin inkişaf etdirilməsində kompleks işlər həyata keçirilməlidir. Məntiq baxımından ölkəmizin ərazisinin müxtəlif təsərrüfatlarına insan qaygısı, ərazilərin təsərrüfatlarından daha mütəşəkkil formada istifadəsi, bu ərazilərdə əhalinin maariflənməsinə və regionların ərazisində olan çox saylı turizm növlərini diqqətdən keçirib, bu turizm növləri haqqında ətraflı elmi biliyə yiyələnməklə yanaşı perspektiv planda ölkədə turizm zonalarının planlaşma istiqamətində fundamental işlərə nail olmaq olar.

Ədəbiyyat

1. Namazova A.M. Böyük Qafqazın termal su ehtiyatlarının iqtisadi-coğrafi tədqiqi, namizədlik dissertasiyasının avtoreferatı. Bakı, 2017.
2. Кашкай М.А. Минеральные источники Азербайджана. Баку, 1952, 503 с.
3. Кəngərли Т.Н., Бабəyев Ş.А. Azərbaycan Respublikasının geoloji irsi. Bakı, 2015.